

Marta Żuk

Lwów

Володислав Опольський в оцінці М. Грушевського

Неоднозначна особистість князя Володислава Опольського, різносторонній спектр його діяльності, зокрема правління у Галичині в 1372—1379, 1385—1387 і сьогодні привертають до себе увагу не лише істориків, спеціалістів, а й мистецтвознавців, богословів та літераторів. Упродовж останніх двадцяти років побачили світ нові монографії, публікації та статті польських авторів з даного питання¹. Якщо в попередньому столітті львівські і польські історики загалом негативно висвітлювали діяльність опольського князя, закидаючи йому дружні зв'язки з Німецьким орденом і Люксембургами, причетність до планів розподілу Польської держави, то сучасні дослідники — Л. Войцеховський, В. Купрік, А. Свежавський, Я. Тенговський, І. Паніць, Г. Вейдгаас, Є. Сперка, ксьондз К. Дола, єп. Ян Копец вирішили, переглянувши віхи його життя, оцінити діяльність

¹ S. Sroka: *Itinerarium księcia Władysława Opolczyka z lat 1372—1378*. W: *Rocznik Przemyski*. T. 28. Przemyśl 1992, s. 148—154; A. Swieżawski: *Otoczenie Władysława Opolskiego*. W: „Prace Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Częstochowie. Zeszyty Historyczne”. № 3. Częstochowa 1996, s. 67—82; П. Юсяк: *Оточення князя Володислава Опольчика в період його правління на Русі (1372—1379)*. В: *Вісник Львів. ун-ту. Серія історична*. Вип. 34. Львів 1999, с. 81—91; R. Sękowski: *Udział rycerstwa śląskiego w rządach i kolonizacji Rusi Czerwonej przez Władysława Opolczyka — problemy genealogiczne i rozeznanie wstępne*. W: *Władysław Opolczyk jakiego nie znamy. Próba oceny w sześćsetlecie śmierci*. Red. A. Pobóg-Lenartowicz. Opole 2001, s. 115—137; M. Winiarska-Warzecha: *Polityka kościelna Władysława Opolczyka na Rusi*. W: *Władysław Opolczyk jakiego nie znamy...*, s. 85—91; J. Sperka: *Urzednicy Władysława Opolczyka na Rusi*. W: *Spółeczeństwo Polski średniowiecznej*. T. 10. Warszawa 2004, s. 83—102; Його ж: *Otoczenie Władysława Opolczyka w latach 1370—1401. Studium o elicie władzy w relacjach z monarchą*. Katowice 2006; *Książę Władysław Opolczyk fundator klasztoru Paulinów na Jasnej Górze w Częstochowie*. Red. M. Antoniewicz, J. Zbudniewiek. Warszawa 2007.

цього історичного діяча, на противагу усталеним поглядам польської історичної традиції об'єктивно. Сучасні українські дослідники, на відміну від своїх зарубіжних колег, мало цікавляться даною темою, тому постать князя Володислава висвітлюють фрагментарно, принагідно здебільшого в межах своїх дослідницьких уподобань².

Дата народження Володислава Опольського докладно невідома — десь між 1326 і 1330 рр., точно не встановленим є і день смерті — 8 або 18 травня 1401 р.³ Поза сумнівами, він був найстаршим сином опольського князя Болеслава II і Єлизавети, дочки свідницького князя Бернарда⁴. Бабусею Володислава Опольського була Гремислава Всеволодівна, дочка белзького князя Всеволода Мстиславича, племінниця першого галицько-волинського князя Романа Мстиславича⁵. Про це свідчить некролог абатства св. Вінцентія, де вона записана як *Grimislawa ducissa Opulensis*⁶.

Перших успіхів як політик Володислав досягнув при дворі угорського короля Людовика Анжуйського, де у 1367—1372 рр. обійнявши посаду палатина, став фактично другою особою в державі. Дбаючи про інтереси Людовика Анжуйського, брав активну участь у справі успадкування корони польського королівства. За сумлінне виконання доручень короля Володислав був нагороджений землею Руського королівства у 1372—1378 рр. і призначений намісником Польщі у 1378 р.⁷

Даючи оцінку ролі Володислава Опольського в історії Галицької держави зумовлене М. Грушевський критично оцінював наявну джерельну базу та доробок своїх сучасників і попередників. Підхід вченого до вказаної проблеми вирізняється також чіткою авторською позицією щодо сприйняття особливостей епохи, в якій жив і залишив свій слід Володислав. Обравши таку стратегію дослідник мав на меті подолати завуальованість реального образу опольського князя, міфологізацію його як середньовічною історіографією, так і наступними поколіннями.

² Л.В. Войтович: *Князівські династії східної Європи (кінець IX—початок XVI ст.): склад, суспільна і політична роль*. Львів 2000, с. 40, 93, 311, 346, 436, 446—447, 455, 469, 487—488; Його ж: *Княжа доба на Русі: портрети еліти*. Біла Церква 2006, с. 39, 103, 511, 642, 669; А. Крижанівський: *Львівський монетний двір у період угорського підпорядкування Галичини (1370—1386 рр.)*. В: *Україна в Центрально-Східній Європі*. Вип. 2. Київ 2002, с. 102—118; Я. Ісаєвич, Л. Войтович: *Перехідний час: 1349—1387*. В: *Історія Львова у трьох томах. НАН України. Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича*. Т. 1. Львів 2006, с. 67—70; Я. Ісаєвич: *Етноси, мова і релігії. Адміністративний устрій*. В: *Україна в Центрально-Східній Європі...*, с. 80.

³ K. Jasiński: *Rodowód Piastów śląskich*. Kraków 2007, s. 558.

⁴ Там само, s. 536.

⁵ Л.В. Войтович: *Княжа доба на Русі: портрети еліти...*, с. 39.

⁶ *Nekrolog opactwa św. Wincentego we Wrocławiu*. W: MPHn, T. 9, Cz. 1, s. 69.

⁷ K. Dola: *Władysław Opolczyk jako książę opolski*. W: *Książę Władysław Opolczyk fundator...*, s. 17, 21; K. Jasiński: *Rodowód Piastów śląskich*. T. 3. Wrocław 1977, s. 80—81.

На основі аналізу трактування М. Грушевським постаті Володислава Опольського як самостійного правителя Галичини у статті виділено ряд основних аргументів і положень, на які опирається вчений, виявляючи розбіжностями у поглядах тодішніх українських істориків щодо характеру влади Володислава на підпорядкованій йому території.

Оцінці діяльності Володислава як правителя галицьких земель передував ретельний аналіз М. Грушевським міжнародної ситуації щодо галицького питання, а саме політичної позиції польського короля Казимира III і угорського короля Людовика Анжуйського, непевність якої до певної міри була вигідною для затримання державності нашого краю. Незважаючи на те, що у 1349 р. Казимир III окупував Галичину, проте не почувався впевнено на завойованій території через постійні напади литовських князів, що не бажали миритися з втратою Галицької землі. На думку дослідника польсько-угорський договір від 4 квітня 1350 р. — це той важливий момент у розвитку історії українських земель, зокрема Галицької Русі, у контексті відносин і взаємних претензій з боку іноземних держав, який проливає світло на їх подальші комбінації у прагненні інкорпорувати Галицько-Волинські землі до складу своїх володінь. Згідно з цією угодою, Галичина назавжди залишалася у руках Казимира III, однак із застереженням угорських прав на цю територію. У свою чергу, Людовик Анжуйський зобов'язувався надавати різносторонню допомогу своєму дядькові у всіх справах, що стосуватимуться Русі. У випадку смерті Казимира III і за відсутності його спадкоємця Галичина, а також Польща переходили у власність Людовика. Якщо б у Казимира народився син, то Людовик чи його наступник мав право викупити Галичину за 100 тисяч флоренів⁸.

Підтверджуючи угорські права на Галичину, М. Грушевський наводить наступні угоди між Людовиком і Казимиром III 1364 і 1369 рр., де щоразу обумовлюється влада сина Карла Роберта на польську корону й українські землі. Важливо зауважити: незважаючи на те, що польський король володів Галичиною з 1349 по 1370 рр., перетворити її на польську провінцію він не зміг. Правдоподібно, що завадив цьому ряд причин: тимчасове приєднання Галицької Русі до Польщі, настрої населення, загалом статус-кво галицьких земель як «королівства руського». Звідси можна судити, що Казимир III, змирившись з існуючим станом речей, все ж таки намагався запобігти спробам політичного самовизначення пригнобленого народу⁹. Тут можна додати, що Казимиру III активно протистояв князь Любарт-Дмитро Гедимінович, який, спираючись

⁸ М. Грушевський: *Історія України-Руси*. Т. 4. Київ 1992, с. 101—102; A. Prochaska: *W sprawie zajęcia Rusi przez Kazimierza Wielkiego*. Kw. Hist. 1892, R. 6, s. 31.

⁹ М. Грушевський: *Ілюстрована історія України*. Київ—Львів 1990, с. 144—145.

на допомогу литовських князів, підтримку частини галицької еліти, намагався відновити Галицько-Волинську державу¹⁰.

Отже, завоювавши Галичину і, очевидно, маючи намір закріпити там владу своїх нащадків, Казимир III все ж змушений був вже після своєї смерті розрахуватися за угорську співучасть у воєнних кампаніях з литовцями і пожертвувати власними амбітними мріями на користь планів угорського короля, які полягали у здобутті польської корони і входженні Галицької Русі до Угорщини¹¹.

У листопаді 1370 р. Людовика Анжуйського коронували польським королем, однак його ейфорія тривала недовго. Людовика спіткала доля його дядька. Намагаючись облаштувати справу з успадкуванням польської корони своїми доньками без зайвих проблем, уникаючи болючих місць польського політикуму, він водночас змушений був діяти дипломатично й у вирішенні питання забезпечення Галичини для Угорщини. На думку М. Грушевського, хоча угорські права на цю територію й були засвідчені вище згаданими домовленостями, однак Людовику залежало на польській короні, тому політична коректність в обмін на прихильність польських урядових кіл підказувала йому не поспішати забирати Галицьку землю від поляків¹².

Ще одним аргументом на користь поступового приєднання Галицької землі до угорського королівства була, на думку історика, спроба Угорщини уникнути виплати значної викупної суми Польщі в якості компенсації за втрачену територію. Загалом мотиви окупаційної політики Людовика є зрозумілими, насамперед, з огляду на бажання представників анжуйської династії поширити вектори своєї завойовницької зовнішньої програми і на Галичину, яка могла стати політичною базою правління Угорщини у цьому регіоні¹³. Цікаву думку з приводу галицьких земель у контексті угорського королівства висловив Я. Домбровський, зазначивши, що Людовик, радше, хотів приєднати Русь до домену своєї династії, ніж «подарувати» її державі¹⁴.

Так чи інакше Людовик залучив Володислава Опольського до виконання своїх універсалістських планів, а саме одного з них, галицького.

¹⁰ Л. Войтович: *Етапи політичної історії Волині XIV–XV ст. Державність. Васалітет. Інкорпорація*. В: *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Т. 5: ПРОСФОНІМА Історичні та філологічні розвідки, присвячені 60-річчю академіка Ярослава Ісаєвича. Львів 1998, с. 53–168; Його ж: *Князівські династії східної Європи...*, с. 18, 37, 40, 74–76, 109, 230–231, 263, 295, 299–300, 310, 345–347, 352–353, 426, 437–438, 440–443, 446–447, 449–450, 463, 474, 476, 485–486, 499–501, 504; Я. Ісаєвич, Л. Войтович: *Перехідний час: 1349–1387...*, с. 59–62, 65–66, 69.

¹¹ М. Грушевський: *Історія України-Руси...*, с. 103.

¹² Там само, с. 104.

¹³ П. Юсяк: *Оточення князя Володислава Опольчика...*, с. 82.

¹⁴ J. Dąbrowski: *Ostatnie lata Ludwiga Wielkiego 1370–1382*. Kraków 1918, s. 296.

Оскільки грамота надання Людовиком Галичини Володиславу не збереглася, умовно прийнято вважати, що правління п'ястівського князя над цими землями розпочалося 10 жовтня 1372 р.¹⁵ Саме в цей день вийшов королівський указ, в якому Людовик наказував всім своїм урядникам — як угорським, так і польським поважати руських купців як його підданих й не збирати з них понаднормових митних зборів. При цьому називає Володислава Опольського своїм порадником і відданою йому людину, яку винагороджує за заслуги Руським королівством з усіма містами і людністю на вічні часи — «*perpetue gubernandum et conservandum*».

Відсутність прямої документальної згадки про становище Володислава на Русі стало приводом до дискусії в середовищі тодішніх істориків. М. Грушевський стверджував, що така грамота однаково не проявила б ситуації, з огляду на конспіративність задумів Людовика, які навряд чи дозволили б йому відкрито визначитися з роллю Володислава у Галичині¹⁶. Сам учений глибоко переконаний, що опольський князь був не звичайним губернатором, а самостійним, дідичним паном, який володів Руссю на княжому праві, на підтвердження чого наводить такі факти.

1. Грушевський, опрацьовуючи тогочасні джерела, очевидно, застосовував допоміжні історичні дисципліни: палеографію, археографію, каліографію, щоб вийти на вищий герменевтичний рівень розуміння і трактування текстів. Так, ретельно вивчивши королівський універсал від 10 жовтня 1372 р., вчений зауважував, що слово *perpetue* поруч *gubernandum et conservandum* змінює значення даної фрази, подаючи її під іншим кутом трактування. Тобто, Людовик не прирівнював Володислава до простого жупана чи бана, навпаки, він поважав й виділяв його з-поміж своїх урядників, надавши йому Русь у довічне володіння.

2. Сам Володислав у своїх документах, називав себе «Божою милістю пан і дідич Русі», починаючи від найпершого документу від 11 листопада 1372 р.¹⁷ і закінчуючи останнім документом 13 січня 1379 р.¹⁸ М. Грушевський у повному обсязі наводить титул Володислава: «*Dei gratia dux opoliensis, welunensis terreque Russie dominus et heres*», а також деякі його видозміни, які, однак, не вказують на суттєві зміни у титулатурі¹⁹.

¹⁵ AGZ, Т. 3, nr 20.

¹⁶ М. Грушевський: *Історія України-Руси...*, с. 105.

¹⁷ AGZ, Т. 5, nr 7.

¹⁸ Там само, Т. 2, nr 27.

¹⁹ *Dei gratia dux opoliensis, wielunensis et russie*. W: AGZ, Т. 2, nr 4, 7, 8; Т. 3, nr 23, 26; Т. 5, nr 12; Т. 7, nr 10; Т. 8, nr 10, 12, 13; Т. 9, nr 1; *Dei g. dux opoliensis, heres, welinensis et dominus terre Russie*. W: AGZ, Т. 3, nr 25; *Dux opoliensis, dominus, wielunensis et Russie*. W: AGZ, Т. 5, nr 8, 10, 11, 12; Т. 8, nr 11; *Dux opoliensis, wielunensis et dominus Russie*. W: AGZ, Т. 2, nr 6; Т. 6, nr 11; *Dux opoliensis, dominus Russie et wielunensis*. W: AGZ, Т. 7, nr 9; М. Грушевський: *Історія України-Руси...*, с. 106 (зірочками позначені документи, опубліковані з копій або пізніших підтверджень).

3. Володислав як самостійний володар користувався княжою «маєстатичною» печаткою з власним зображенням на троні, з мечем, і двома гербами з обох сторін — п'ястівським орлом і левом Романовичів; готичним надписом довкола «*Ladislaus Dei gracia dux opoliensis, wielvnensis et terre Russie dominus et heres*»²⁰.

4. Опольський князь, прагнучи підтвердити вагомість свого статусу на Русі карбував власну монету. М. Грушевський, посиляючись на дослідників Ю. Стопницького і П. Стрончинського, розрізняє три види монет Володислава²¹. 1) срібні грошики першої категорії, у яких на аверсі зображено букву L написом довкола *Lodvici Regis Ungarie*, а на реверсі *Vladislaus Dux* і герб Львова; 2) грошики другої категорії, на яких викарбовано букву W з написом *Wladislaus Dux*, а на реверсі — *Moneta Russie*; 3) мідні денарики з зображенням ініціалу букви W на аверсі.

5. Володислав Опольський на власний розсуд і без будь-якого втручання Людовика щедро роздавав земельні наділи²². Така політика заохочувала колонізарство, сприяла налагодженню взаємин з місцевим населенням і була винагородою за сумлінну службу і відданість.

6. М. Грушевський не нехтував і свідченнями очевидців, їхньою інтерпретацією подій. Ян з Чарнкова називає Володислава «*totius Rus-sie dux et dominus*», повідомляючи, що він проміняв Галицьку землю Людовику за інші землі і князівства²³; руський староста Андрій у грамоті перемишльському шевському цехові під час другого правління Володислава називає його «*наш ласкавий пан*»²⁴.

До цього можна додати і династичні підстави Володислава Опольського іменувати себе «дідичем» як спадкоємця Романовичів по кужелю, що мало значення в умовах подальших спроб Любарта-Дмитра Гедиміновича боротися проти Угорщини та Польщі за Галицьку землю²⁵.

Не залишався Грушевський і осторонь від дискусії, суть якої зводилась до визначення статусу опольського князя у Галицькій Русі. Стисло виклавши міркування як своїх однодумців, так і опонентів, поділив

²⁰ М. Грушевський: *Історія України-Руси...*; D. Zubrzycki: *Kronika miasta Lwowa*. Lwów 1844, s. 48.

²¹ J. Stupnicki: *O monetach halicko-ruskich*. „Biblioteka Ossolińskich” 1865, T. 7, s. 121—127; P. Stronczyński: *Dawne monety polskie Piastów i Jagiellonów*. „Biblioteka Ossolińskich” 1885, T. 3, s. 30—35; М. Котляр: *Галицька Русь в II-й пол. XIV—I-й чверті XV ст.* Київ 1968, с. 59—64; А. Крижанівський: *Львівський монетний двір у період угорського підпорядкування Галичини (1370—1386 pp.)...*, с. 108; Я. Ісаєвич, Л. Войтович: *Перехідний час: 1349—1387...*, с. 68—69.

²² Теми господарсько-колонізаційної діяльності (земельних надань) Володислава М. Грушевський не торкається з огляду на значний обсяг матеріалу.

²³ *Kronika Jana z Czarnkowa*. Oprac. J. Szlachetkowski. W: MPH, T. 2, s. 680.

²⁴ AGZ, T. 5, nr 15; T. 6, nr 1.

²⁵ Л. Войтович: *Князівські династії східної Європи...*, с. 438.

дослідників на три групи. До першої учений відніс К. Стадницького, І. Вагилевича і Я. Ступницького²⁶ — тих, хто висунув версію, що Володислав був лише управителем, намісником Русі, покликуючись на названий королівський універсал 1372 р.; До другої групи ввійшли сам М. Грушевський, Д. Зубрицький, ті, хто вважав Володислава незалежним правителем²⁷; і частково І. Шараневич²⁸, який хоч і назвав Володислава дідичним володором, все ж остаточно не прояснив ситуації з його становищем у Галичині; Третя група об'єднала тих, хто не визначився зі своєю позицією щодо даної проблеми. Це, передовсім, Е. Брейтер²⁹, який визнавав, що Володислав володів Руссю «*jure ducali*» і одночасно наполягав на його губернаторстві і намісництві; І. Линниченко, рецензент монографії Брейтера, який не вбачав суперечності у думках автора. Разом з тим у своїй праці про суспільні верстви Галицької Русі він схилився до ленного характеру влади Володислава на Русі³⁰. Оригінальну нейтральну думку висловив В. Милькович: угорський король намагався зробити Володислава лише урядника, однак п'ястівський князь хотів створити з Галичини своє дідичне володіння³¹.

Повертаючись до теми відносин між королем Людовиком і Володиславом Опольським, М. Грушевський ще раз акцентує на тому, що Володислав з самого початку був втаємничений у плани Людовика щодо Галичини і, безумовно, угорський король заручився його підтримкою у прагненні відібрати цю землю від Польщі. Правдоподібним виглядає пояснення, що Володислав був потрібний для підготовки підґрунтя переходу галицького краю під безпосередню владу Угорщини. Очевидно, він усвідомлював тимчасовість свого правління, то як же його пишномовні титули — розцінювати як самообман? Проте М. Грушевський спростовує й водночас підкреслює, що як би там не було, але можливість продовжити державність Галичини навіть в умовах васальної залежності від Людовика чи її тимчасового князя є виправданою і доцільною.

²⁶ K. Stadnicki: *Synowie Gedymina*. T. 2. Lwów 1853, s. 61; J. Stupnicki: *O monetach halicko-ruskich...*, s. 115—117; AGZ, T. 3, s. 56—57.

²⁷ D. Zubrzycki: *Kronika miasta Lwowa...*, s. 41.

²⁸ I. Szaraniewicz: *Rządy Władysława Opolczyka na Rusi*. „Biblioteka Ossolińskich” 1864, T. 4, s. 266—268; І. Шараневич: *История Галицко-Володимирської Русі от найдавніших времен до року 1453*. Львов 1863, с. 214—215.

²⁹ E. Breiter: *Władysław książę opolski, pan na Wieluniu, Dobrzyniu i Kujawach, palatyn węgierski i wielkorządca Polski i Rusi*. Lwów 1889, s. 54.

³⁰ І. Линниченко: *Критический обзор нов. литературы по ист. Галицкой Руси*. „Журнал Министерства Народного Просвещения” 1891, № 7; І. Линниченко: *Суспільні верстви Галицької Русі XIV—XVст.* Львов 1896, с. 36.

³¹ В. Милькович: *Студія Критични надь історією руско-польською*. Львов 1893, с. 83.

Прикладом вимогливості до себе і ґрунтовної роботи над джерелами є видання М. Грушевським п'яти грамот Володислава Опольського, які не були опубліковані раніше³². Це, передовсім, грамота від 27 лютого 1377 р.³³, в якій ідеться про надання францисканцям ґрунту під м. Сянки (підтверджена у 1387 р.). М. Грушевський виявив її з книги сяноцького гроду, куди вона вписана у 1737 р. разом з двома грамотами угорської королеви від 1384 р., хоча вперше її згадає М. Скробішевський у *Vitae archiepiscoporum halicieensium* (Львів, 1628). Копію цієї Владиславової грамоти, учений вважає автентичною з огляду на її форму та зміст. Наступну грамоту від 3 січня по 10 жовтня 1378 р.³⁴, якою Володислав надає с. Старуню і Нове село в Галицькій землі шляхтичам Драгомиру та Некрі за вірну службу, збереглася в кількох виданнях. Грушевський подає її з книги галицького гроду, де її в оригіналі відтворив 5 травня 1671 р. Данило Драгомирецький і у 1527 р. підтвердив Сигізмунд I, переклавши латинською мовою. Ця грамота, незважаючи на дрібні помилки переписувачів, на думку М. Грушевського, також є автентичною. Найбільше підозрінь викликає грамота Володислава, датована приблизно 1370-ми роками.³⁵ збережена в книзі галицького гроду в дуже знищеному вигляді у підтвердженні-перекладі короля Сигізмунда I. З'ясувавши, що в оригіналі грамота була руською і нібито виглядає доволі достовірною, однак дослідник все ж не зважується обстоювати її «вірогідність», тому що у даному випадку відсутні притаманні ознаки, які б вказували на її автентичність, а саме: не зазначено обов'язку виконання військової служби і розміру податку, що є звичним явищем в інших документах Володислава. Дві останні грамоти стосуються другого етапу правління опольського князя у Галичині 1385—1387 рр., за висловом Грушевського, «дуже неясного і правдоподібно — більш фіктивного панування Володислава»³⁶. Вони відомі з ревізії прав Галицької Русі 1563 р. (витяги з Литовської метрики, Переписи коронні). Перша грамота цікава своєю датою вересень 1385 р., яка вказує на час другого правління Володислава на Русі. Хоча структура і виклад грамоти ідентичні іншими Володиславовими документами, проте М. Грушевський з недовірою ставиться до неї, зазначаючи, що присутність Володислава в той час в Галичині є неможливою, тому що влітку того року він перебував десь між Краковом і Пештом. Остання вивчена М. Грушевським грамота, в якій Володислав надає села Чолиню, Підлубе й Мужиловець братам Герберту й Фредрушу від 22 липня 1386 р.

³² М. Грушевський: *Кілька грамот князя Володислава Опольського*. В: *Записки Наукового товариства ім. Шевченка*. Т. 51. Львів 1903, с. 1.

³³ Там само, с. 1—2, 4.

³⁴ Там само, с. 2, 4—5.

³⁵ Там само, с. 3, 5—6.

³⁶ Там само, с. 3.

з Ополе, безсумнівно є автентичною з огляду на зміст і неодноразові підтвердження 1460 р. і при ревізіях прав 1469 і 1563 рр.³⁷

Працюючи над п'ятим томом історії України-Руси, М. Грушевський виокремив групу матеріалів, які свідчили про формування суспільно-політичних та економічних відносин у Галичині в умовах польського права. На думку історика грамоти Володислава підкреслюють його наміри остаточно оформити і навіть закріпити ленне право, щоб на його базі створити феодальну форму землеволодіння³⁸. Підтвердженням цьому є майже всі відомі надання опольського князя, які відбуваються «*jure feodali*» або «*in feudum*», а не «*jure hereditario*».

Умови феодального землеволодіння окреслені Володиславом цілком чітко: шляхтич, отримавши надання, володів ним дідовично (*hereditare*) з правом відчуження лише за згодою князя; обов'язковим був щорічний податок з кожного селянського диму, дворища в розмірі двох грошей і по ½ гроша від кметя; обов'язковою була особиста військова повинність, а також спорядження певної кількості озброєних вояків на вимогу сюзерена відповідно до розмірів землеволодіння; крім того, отримувач надання повинен був сам або з родиною проживати в Галичині. Обов'язки сюзерена полягали у піклуванні про васала, наприклад, його викупі з неволі, винагороді за участь у поході³⁹.

Характеризуючи діяльність Володислава у Галицькій Русі, М. Грушевський значну увагу приділив крокам опольського князя в релігійній царині. Прагнучи закріпити свої позиції на Русі, утвердити власний авторитет в очах громадськості і папи, Володислав вирішив зміцнити позиції католицької церкви, зумівши зробити за короткий проміжок часу те, чого не зміг досягнути Казимир III: сформувати католицьку церковну організацію на Галичині. Булла Григорія XI від 13 лютого 1375 р. «*Debitum pastoralis officii*» затвердила існування галицької католицької митрополії та підпорядкованих їй суфраганій-єпископств (перемишського, володимирського і Холмського)⁴⁰. Володислав не міг не розуміти, що його явне протегування католицькій церкві може викликати незадоволення у суспільстві, спротив католицизму, тому він намагався не форсувати події в потрібному йому руслі, зосереджуючи увагу не на «релігійних перевтіленнях» місцевих віруючих, а на щедрих дотаціях католицьким інституціям.

³⁷ Там само, с. 3, 6—8.

³⁸ Матеріали до історії суспільнополітичних і економічних відносин Західної України. Під вид. М. Грушевського. В: *Записки НТШ*. Т. 63. Львів 1905, с. 3—6.

³⁹ М. Грушевський: *Історія України-Руси...*, Т. 5, с. 77—79; І. Линниченко: *Суспільні верстви Галицької Русі XIV—XV ст...*, с. 37—38.

⁴⁰ W. Abraham: *Powstanie organizacyi Kościoła łacińskiego na Rusi*. Lwów 1904, s. 243.

Кінцеву межу правління Володислава на Русі засвічують два джерела: це документ Людовика Анжуйського від 8 грудня 1378 р.⁴¹, яким король відкликав опольського князя з Галичини, компенсуючи втрату за неї Добжинською землею та Куявами, і документ Володислава від 13 січня 1379 р., яким сам князь звільнив своїх підданих від присяги вірності, передавши їх під владу Людовика. Ян з Чарнкова так пояснював цей крок Володислава: будучи прихильником спокою, змагаючи від постійних нападів литовців, він сам попросив Людовика замінити Галичину на Добжинську землю⁴². М. Грушевський вважає це пояснення хибним, оскільки Литва вже була приборкана походом Людовика 1377 р. Е. Брейтер поділяє думку вченого, висловлюючи міркування, що це офіційна версія відкликання Володислава⁴³. Припущення Яна Длугоша, що Людовик, побачивши велич і багатство галицьких земель, захотів забрати їх у Володислава, тим більше не влаштовує М. Грушевського. З твердженням І. Шараневича⁴⁴ про незадоволення політикою Володислава серед *polibile* дослідник також не погоджується. М. Грушевський називає іншу причину, яка спонукала Людовика Анжуйського здійснити такі зміни, а саме призначити Володислава Опольського своїм намісником у Польщі: Людовик не міг допустити об'єднання Польщі і Галичини в одних руках, тому й замінив Галичину на Добжинську землю⁴⁵.

Друге правління Володислава 1385—1387 рр. є остаточно незрозумілим до кінця з огляду на відсутність якихось грамот чи документів угорської влади, а також мовчання хронік про нього. Можна припустити, що Володислав або на прохання королеви Марії, або самовільно знову почав правити у Галичині, титулюючи себе володарем Русі — «*dominus Russiae*». М. Грушевський вважає, щонайімовірніше, зважаючи на смути в Угорщині, королева Марія звернулася до опольського князя з дорученням зайнятися справами Галичини. Він стверджує, що свою «місію» Володислав не сприймав серйозно, бо не počував себе впевнено у Галичині, і більше того він не хотів втручатися в боротьбу між Польщею, Литовським князівством та Угорщиною за галицькі землі. Це переконливо доводять його документи: звернення Володислава Опольського від 6 лютого 1387 р. (переклад тексту звернення наводить М. Грушевський у повному обсязі) до галичан із закликом захистити галицькі землі за умови відшкодування ним матеріальних втрат, при цьому він також пообіцяв не призначати угорців намісниками без їхнього відома. М. Грушевський

⁴¹ AGZ, T. 5, nr 14.

⁴² *Kronika Jana z Czarnkowa*..., s. 680.

⁴³ E. Breiter: *Władysław książę opolski*..., s. 95—96.

⁴⁴ I. Szaraniewicz: *Rządy Władysława Opolczyka na Rusi*..., s. 293; И. Шараневич: *История Галицко-Володимирської Руси*..., с. 233.

⁴⁵ М. Грушевський: *Історія України-Руси*..., Т. 4, с. 111.

підкреслив, проаналізувавши цю грамоту, що про її «відчипний» зміст свідчить упущення титулу руського князя поміж іншими титулами Володислава: «Ми, Володислав з Божої ласки князь на Ополю, Велюню, Добриню...»⁴⁶. Наступна грамота про передачу від 17 квітня 1387 р. всіх своїх земель і замків Угорщини, Руської землі у пожиттєве володіння чеському королю Вацлаву як опікунові угорських королів, теж на думку М. Грушевського виглядає доволі наївною і нездійсненною, з огляду на тодішні реальні можливості і його, і чеського короля супроти об'єднаних польсько-литовських сил.

Які б не були мотиви, але це був справді відчайдушний крок князя Володислава Опольського, який титулував себе «князем і володарем Русі», карбував свої монети з двома гербами (верхньосілезького орла та галицького льва), що мало продемонструвати незалежний статус його правління, намагався утримати свої володіння в нових складних умовах політичних перемін⁴⁷.

Підсумовуючи короткочасне правління Володислава на Русі, М. Грушевський підкреслює, що в особі Володислава вона востаннє отримала свого самостійного володаря, який правив нею на повному княжому праві («*pleno jure ducali*») шість років, хоча й визнавав васальну залежність Русі і себе від Людовика Анжуйського.

⁴⁶ AGZ, T. 3, nr 39.

⁴⁷ Я. Ісаєвич, Л. Войтович: *Перехідний час: 1349—1387...*, с. 69.

Marta Żuk

Władysław Opolczyk w ocenie M. Hruszewskiego

Streszczenie

W artykule autorka poddaje analizie ocenę Michajły Hruszewskiego dotyczącą osoby księcia Władysława Opolczyka, uważanego w historiografii ukraińskiej za ostatniego samodzielnego władcę księstwa halickiego przed ostatecznym włączeniem tych terytoriów do Królestwa Polskiego. Czyni to na kanwie dziejów politycznych Europy Środkowo-Wschodniej, a szczególnie stosunków polsko-węgierskich. Konfrontując wizję polskich i ukraińskich historyków, analizując dokumenty książęce, przedstawia nie tylko ocenę panowania i historycznej roli księcia opolskiego na Rusi Czerwonej w latach 1372—1379, jaką wypracował klasyk historiografii ukraińskiej M. Hruszewski, ale prezentuje także własne stanowisko w tej kwestii.

Marta Žuk

Wladislaus I. von Oppeln in der Beurteilung von M. Hruszewski

Zusammenfassung

In ihrem Artikel ergründet die Verfasserin die von Michailo Hruszewski herausgearbeitete Beurteilung des Herzogs Wladislaus I. von Oppeln, der in der ukrainischen Historiographie für den letzten selbständigen Herrscher des Fürstentums Halytsch-Wolhynien gehalten war, bevor dessen Gebiete schließlich an das Fürstentum Polen angeschlossen wurden. Die Grundlage ihrer Untersuchungen sind die politische Geschichte des Mitteleuropas und besonders polnisch-ungarische Wechselbeziehungen. Die Ansichten von polnischen und ukrainischen Historikern miteinander konfrontierend und herzogliche Urkunden untersuchend schildert sie nicht nur die Beurteilung von der Herrschaft und der historischen Rolle des Oppelner Herzogs in Rotruthenien in den Jahren 1372—1379, wie die von M. Hruszewski in der ukrainischen Historiographie dargestellt wurde, sondern nimmt auch ihre eigene Stellung zum Problem ein.